

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολιτικές κοινωνικής ένταξης μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία

*Ιωάννα Τσίγκανου**, *Λάουρα Μαράτου – Αλιπράντη***

1. Προλεγόμενα

Το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), σε συνεργασία με το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και το Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών/ΔΙΟΤΙΜΑ, υλοποίησε ερευνητικό έργο με αντικείμενο τη μελέτη του ζητήματος της γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα.¹

*Διευθύντρια Ερευνών στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας του Εγκλήματος.

**Ομότιμη Ερευνήτρια, Εμπειρογνώμων Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για θέματα Ισότητας.

1. Το ΕΚΚΕ, κατά το έτος 2011, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης Υπνκκών Τρίτων Χωρών (ΕΤΕ/ΕΚΤ/ΥΠΕΣ), του ετησίου προγράμματος 2009, υλοποίησε (ως συντονιστής εταίρος και με υπεύθυνη της Δράσης τη Διευθύντρια Ερευνών Τσίγκανου Ιωάννα), σε συνεργασία με το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου (με υπεύθυνη την Καθηγήτρια Εγκληματολογίας κ. Ζαραφωνίτου Χριστίνα) και το Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών/ΔΙΟΤΙΜΑ (με υπεύθυνη την ερευνήτρια κοινωνιολόγο – υπεύθυνη ΚΓΜΔ - Λιάπη Μαρία), ερευνητικό έργο με το ακρωνύμιο FEMINT_GR με αντικείμενο τη μελέτη του ζητήματος της «Γυναικείας μετανάστευσης στην Ελλάδα» (Προτεραιότητα 2: Ανάπτυξη δεικτών και μεθοδολογιών αξιολόγησης με σκοπό την αποτίμηση της προόδου, την προσαρμογή πολιτικών και μέτρων και τη διευκόλυνση του συντονισμού της συγκριτικής μάθησης, Δράση 2.1/09: Εκπόνηση μελέτης με θέμα «Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα»). Το έργο, συνολικού προϋπολογισμού 295.000.000 ευρώ, χρηματοδοτήθηκε κατά 75% από κοινοτικούς πόρους και κατά 25% από εθνικούς πόρους. Ο ανά χειρας τόμος συνιστά επικαιροποιημένη έκδοση των αρχικών κειμένων τα οποία συντάχθηκαν τον Ιούνιο του 2011. Ως εκ τούτου, έχει συμπεριλάβει και όσες αλλαγές έχουν συντελεστεί στη μεταναστευτική πολιτική μέχρι 31/12/2013.

Αντικείμενο του έργου ήταν ο εντοπισμός και η αποτύπωση των ποικίλων παραμέτρων που συνδέονται με τη διαδικασία άφιξης, εγκατάστασης, διαβίωσης και ένταξης των γυναικών μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία. Ως εκ τούτου, το ενδιαφέρον της μελέτης επικεντρώθηκε στις διαφοροποιημένες συνθήκες ένταξης των μεταναστριών στον ελλαδικό αστικό και αγροτικό χώρο και σε συγκεκριμένους τομείς εργασίας και κοινωνικής δραστηριότητας, στους οποίους υπάρχει υψηλή συγκέντρωση μεταναστριών.

Ο εντοπισμός των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στην ελληνική κοινωνία, η ανάπτυξη δεικτών για την αποτίμηση του βαθμού και της ποιότητας των διαδικασιών κοινωνικής τους ένταξης, καθώς και η περιοδική παρακολούθηση της ένταξης από τις εφαρμοζόμενες δημόσιες πολιτικές, αποτελούν σημαντικές παράμετρους και προϋποθέσεις για τον καθορισμό διαφοροποιημένων ως προς το φύλο (diversified) στόχων της ενταξιακής πολιτικής και την ανάπτυξη στοχευμένων προγραμμάτων δράσης, καθώς, τέλος, και για την σύγκριση της ελληνικής πραγματικότητας με άλλες χώρες της Ε.Ε., σύμφωνα με τους γενικότερους στόχους του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης (ETE). Ως εκ τούτου, η συγκεκριμένη δράση στόχευσε, μεταξύ άλλων, και στην ενίσχυση των μηχανισμών σχεδιασμού και εφαρμογής πολιτικών και προγραμμάτων για την κοινωνική ένταξη και την προώθηση της συνέργειας και του συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων στη μεταναστευτική πολιτική φορέων σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης, με σκοπό τη διασφάλιση της οριζόντιας ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου (gender mainstreaming) και τη βελτίωση κατά συνέπεια της ζωής των μεταναστριών σε όλα τα επίπεδα (οικονομικό, κοινωνικό, προσωπικό).

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές ότι βασικός στόχος της δράσης ήταν η εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τον εντοπισμό των κενών, των αδυναμιών αλλά και των καλών πρακτικών των εφαρμοζόμενων πολιτικών αναφορικά με τις προσδοκίες και τις ανάγκες των μεταναστριών. Ειδικότερα, η δράση στόχευσε: α) στην αξιολόγηση της επάρκειας και αποτελεσματικότητας των πολιτικών ένταξης και των στοχευμένων δράσεων για τις μετανάστριες ανά τομέα ένταξης, β) στην παροχή συστηματικών πληροφοριών και εμπάθουση της γνώσης των φορέων που εμπλέκονται στη διαδικασία ένταξης των μεταναστριών, γ) στην παροχή τυποποιημένων, σαφών και αξιόπιστων

δεδομένων για το θέμα της γυναικείας μετανάστευσης και την ισότητα των φύλων.

Στον ανά χείρας τόμο παρουσιάζονται μελέτες που αφορούν στις πολιτικές ένταξης των μεταναστών/-στριών στην ελληνική κοινωνία και αναφέρονται τόσο στο πεδίο σχεδιασμού όσο και στο πεδίο εφαρμογής τους. Τα ερευνητικά δεδομένα που προέκυψαν διηθούνται υπό το πρίσμα της χάραξης και άσκησης της πολιτικής στη χώρα για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία. Μια τέτοια προσέγγιση μπορεί στο πεδίο της χάραξης και της άσκησης πολιτικής: α) να στρέψει την προσοχή των αρμοδίων σε μια προσεκτική, υπεύθυνη και εμπειρικά τεκμηριωμένη δημόσια θεματοποίηση των διαπλεκομένων ζητημάτων, β) να αποστρέψει την προσοχή από κραυγές ή ψιθύρους γύρω από το θέμα που συσκοτίζει τη πραγματικότητα και προκαλεί μια γενικευμένη καχυποψία, και γ) να αναδείξει την όποια ποιοτική εξέλιξη ή μετεξέλιξη της κοινωνικής ένταξης των γυναικών μεταναστριών στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Οι μελέτες που συμπεριελήφθησαν στον παρόντα τόμο βασίζονται σε εργασίες που έλαβαν χώρα κατά την υλοποίηση του έργου, όπως οι κάτωθι:

- Εκτεταμένη βιβλιογραφική επισκόπηση μελετών και ερευνών που καλύπτει ολόκληρο το εύρος της σχετικής με το αντικείμενο του έργου βιβλιογραφικής παραγωγής κατά την τελευταία δεκαπενταετία.
- Μελέτη της διαδρομής του θεσμικού πλαισίου και της μεταναστευτικής πολιτικής στη χώρα σε σχέση και με τα ισχύοντα σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.
- Η εμπειρική διερεύνηση της κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία με ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους – δύο μέθοδοι που είναι αλληλοσυνδεόμενες και αλληλοσυμπληρούμενες – και οι οποίες συνέβαλαν στην κατάρτιση τόσο των ποσοτικών όσο και των ποιοτικών δεικτών αξιολόγησης του επιπέδου ένταξης των μεταναστριών.

Για να διερευνηθούν και να καταγραφούν τα προβλήματα των γυναικών μεταναστριών και να αναδειχθούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες ένταξης, μέσω δεικτών, στις διαφορετικές κατηγορίες μεταναστριών, πραγματοποιήθηκε συνδυαστική χρήση ποσοτικών (εμπειρική έρευνα πεδίου με συνεντεύξεις σε δείγμα πληθυσμών μεταναστριών στη βάση προ-δομημένων ερωτηματολογίων) και ποιοτικών

τεχνικών (νημ-δομημένες συνεντεύξεις, ομάδες εστιασμένης συζήτησης και σε βάθος συνεντεύξεις – βιογραφική προσέγγιση) σε επιμέρους πληθυσμούς έρευνας. Η προσέγγιση αυτή επέτρεψε τη σφαιρική κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες στα διαφορετικά περιβάλλοντα του αστικού, ημιαστικού και αγροτικού χώρου καθώς και σε διαφορετικές καταστάσεις ως προς την άδεια παραμονής και εργασίας, τη χώρα προέλευσης (εθνικότητα /υπηκοότητα) και την κοινωνική τους θέση στην ελληνική κοινωνία ως αποτέλεσμα της διαπλοκής κοινωνικών-ταξικών, έμφυλων και φυλετικών προσδιορισμών (intersectionality).

Η ανάλυση και σύζευξη των ερευνητικών δεδομένων επέτρεψαν τη σε βάθος αποτύπωση των ιδιαίτερων προβλημάτων, των εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι μετανάστριες, τη διατύπωση δεικτών ανά επιμέρους τομέα κοινωνικής ένταξης σε συνάρτηση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές, γεγονός που υποδεικνύει και το πλαίσιο στο οποίο θα πρέπει να στοχεύσουν στη συνέχεια και κατά προτεραιότητα οι πολιτικές για την αντιμετώπιση της περιθωριοποίησης και του κοινωνικού αποκλεισμού, ως προς τις συνθήκες ζωής, ορισμένων ομάδων μεταναστριών (π.χ. μετανάστριες με διακρατική οικογένεια, τη μονογονεϊκότητα, κ.α), την καταπολέμηση των ανισοτήτων ανάμεσα στα δύο φύλα καθώς και την ένταξή τους στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία. Ως τομείς προτεραιότητας για τη διερεύνηση του βαθμού και της ποιότητας της κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών και τον καθορισμό σχετικών δεικτών οι οποίοι και καθορίζουν το πλαίσιο αναφοράς του έργου, ορίστηκαν οι εξής:

- 1) Ένταξη στην αγορά εργασίας
- 2) Πρόσβαση στη στέγαση
- 3) Πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας και πρόνοιας
- 4) Πρόσβαση στην εκπαίδευση
- 5) Πολιτική και κοινωνική συμμετοχή
- 6) Οικογενειακή ζωή.

Συμπληρωματικά κρίθηκε απαραίτητη και η διερεύνηση του συστήματος της νομικής ένταξης των μεταναστριών και τα αποτελέσματά του στα πεδία της ασφάλειας, της κοινωνικής προστασίας, της κοινωνικής συνοχής και της συμμετοχής στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Επίσης, αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες για μια γενικά αποδεκτή κατανόηση του όρου «κοινωνική ένταξη», στο εν λόγω έργο δόθηκε

έμφαση στην προσέγγισή της ως (κοινωνικό) αποτέλεσμα και ως διαδικασία που εξελίσσεται και αναπτύσσεται. Συνιστά δηλαδή μια δυναμική και συχνά ασυνεχή διαδικασία στο πλαίσιο της αλληλόδρασης μεταξύ των δομικών περιορισμών, της εμβέλειας των πολιτικών στήριξης και της εμπρόθετης δράσης των υποκειμένων.

2. Το περιεχόμενο του τόμου

Η διάρθρωση του περιεχομένου του ανά χείρας τόμου ακολούθησε τη λογική της *συνέυρεσης* μελετών που προέκυψαν από την *αποκωδικοποίηση* του υλικού που συλλέχθηκε σε όλες τις φάσεις του έργου γύρω από το θέμα της χάραξης και άσκησης πολιτικών για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία.

Η διατύπωση ενός *οδηγού*, ή διαφορετικά, ενός *ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης* κατά την τεχνική ορολογία που αντιστοιχεί στα συμφραζόμενα της ευρωπαϊκής στοχοθεσίας και πολιτικής, αποτέλεσε σημαντικό τμήμα του έργου, προέκυψε από τη συνδυαστική επεξεργασία των δεδομένων των επιμέρους ερευνών και συνιστά πολύτιμο εργαλείο για τους εκπροσώπους των φορέων που ασχολούνται τόσο με τη χάραξη όσο και με την άσκηση της θεσμοθετημένης μεταναστευτικής πολιτικής. Μέσα από τη σχετική μελέτη που ενσωματώθηκε στον ανά χείρας τόμο παρέχεται η δυνατότητα της εργαλειακής χρήσης ενός συνεκτικού και αποτελεσματικού σχεδίου δράσης των φορέων που εμπλέκονται με το μεταναστευτικό ζήτημα με στόχο τη βελτίωση των πρακτικών που στοχεύουν στην ένταξη των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία.

Ο ανά χείρας τόμος περιλαμβάνει επίσης τη μελέτη της υφιστάμενης βιβλιογραφίας σε εθνικό επίπεδο και τη συγκριτική της προσέγγιση με την αντίστοιχη σε ευρωπαϊκό επίπεδο (*desk research*). Στόχος είναι, μέσα από την ανάδειξη και αξιοποίηση των διαθέσιμων στοιχείων και ευρημάτων αλλά και των ερευνητικών αντικειμένων, η περαιτέρω αξιοποίησή τους ως πλαίσιο αναφοράς (*context of knowledge*) για τη μελέτη του φαινομένου της γυναικείας μετανάστευσης, καθώς και το να εντοπιστούν τα κενά και τα θέματα προς περαιτέρω μελλοντική διερεύνηση.²

2. Η συλλογή, κατάταξη και κωδικοποίηση της βιβλιογραφίας έγινε σε μορφή πλε-

Είναι γεγονός ότι η μελέτη των ποσοτικών και ποιοτικών δεικτών κοινωνικής ένταξης των διαφοροποιημένων ομάδων του πληθυσμού μπορεί να αναδείξει κρίσιμες εξελίξεις ως προς την αποδυνάμωση των συνθηκών κοινωνικής συνοχής που πρέπει να αντιμετωπισθούν με πολιτικές· δε νοείται, όμως, αυτόνομα από τη μελέτη αυτών των ίδιων των πολιτικών, καθώς η μελέτη των δεικτών και μόνον δεν παράσχει επαρκείς πληροφορίες για σχέσεις αιτιότητας που θα μπορούσαν να γίνουν η βάση για τη διαμόρφωση κατάλληλων και αποδοτικών προληπτικών δράσεων πολιτικής. Για το σκοπό αυτό στο πλαίσιο του έργου «Γυναικεία Μετανάστευση στην Ελλάδα», σχεδιάστηκε και διεξήχθη και η μελέτη των διαδικασιών κοινωνικής ένταξης, ως βάση των απαραίτητων πληροφοριών για το είδος της επιθυμητής πολιτικής δράσης προκειμένου να επιτευχθεί βελτίωση της κοινωνικής ένταξης και της κοινωνικής συνοχής. Στη βάση αυτής της λογικής, στον ανά χείρας τόμο συμπεριελήφθησαν κείμενα που αναφέρονται τόσο στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο που καθοδηγεί τυπικά, κανονικοποιεί και ρυθμίζει την άσκηση των πολιτικών ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, όσο και στη διαδρομή της ισχύουσας μεταναστευτικής πολιτικής στη χώρα.

Στη συνέχεια επελέγησαν και κείμενα που αναφέρονται στην ανάλυση εξειδικευμένων πληροφοριών που προέκυψαν από συνεντεύξεις (ατομικές και εστιασμένες) με προνομιακούς πληροφοροπότες, διαμορφωτές πολιτικής σε κεντρικό και περιφερειακό/τοπικό επίπεδο, με σκοπό την αξιολόγηση των υφιστάμενων μέτρων πολιτικής, των κενών και των δυσλειτουργιών που διαπιστώνονται (policy gaps) από τη μια μεριά, και των μεταρρυθμίσεων και αλλαγών που σχεδιάζονται από την άλλη, την ανάδειξη και ιεράρχηση των πολιτικών προτεραιοτήτων και τη διατύπωση προτάσεων βελτίωσης της αποτελεσματικότητας τόσο σε επίπεδο χάραξης όσο και κυρίως σε επίπεδο εφαρμογής των πολιτικών.

ηλεκτρονικού αρχείου – βάσης δεδομένων προκειμένου να ενημερώνεται κατά τακτά χρονικά διαστήματα και να παρέχει πολλαπλές δυνατότητες αξιοποίησης της π.χ. κατάταξη κατά συγγραφέα, χρονολογία, θεματικό αντικείμενο, κ.ά. Η βιβλιογραφική ανασκόπηση με τη μορφή διαδικτυακής εφαρμογής φιλοξενήθηκε ηλεκτρονικά στο site του ΕΚΚΕ και παρέχει διασύνδεση (link) με τους δικτυακούς τόπους των εταιρών φορέων (Πάντειο Πανεπιστήμιο, ΚΓΜΕ). Σήμερα είναι διαθέσιμη η επικαιροποιημένη εφαρμογή στη διεύθυνση [www.ekke.gr/projects/femint/...](http://www.ekke.gr/projects/femint/) Οποιοσδήποτε ενδιαφερόμενος χρήστης έχει δικαιώματα αναζήτησης μέσω των: `username:guest@ekke.gr`, `password:guest`.

Στα κείμενα που επελέγησαν, αντικείμενο της διερεύνησης αποτέλεσε η ύπαρξη καθώς και ο βαθμός ωρίμασης των όρων και των προϋποθέσεων υποδοχής και υποστήριξης εφαρμογής των νέων προτάσεων πολιτικής και των ενδεχόμενων απαιτούμενων διεργασιών στα διαφορετικά επίπεδα διακυβέρνησης καθώς και των μορφών και τρόπων συνέργειας. Για το λόγο αυτό επελέγησαν θέματα που συνδέονται και αφορούν: α) το επιχειρησιακό επίπεδο, δηλαδή, οργάνωση και παροχή υπηρεσιών προς το μεταναστευτικό πληθυσμό, και β) το λειτουργικό επίπεδο, δηλαδή, υπηρεσίες, οργανόγραμμα, στελέχωση, διαθέσιμοι πόροι κ.λπ. με σκοπό την αποτίμηση του παραγόμενου υπηρεσιακού και κοινωνικού προϊόντος. Παράλληλα, λαμβάνοντας υπόψη το νέο θεσμικό πλαίσιο Περιφερειακής Διοίκησης (Καλλικράτης) και τις προβλεπόμενες γενικές κατευθύνσεις για μεταρρυθμίσεις ως προς τη μεταβίβαση της αρμοδιότητας άσκησης κοινωνικής πολιτικής από τους (νέους) ΟΤΑ, καθώς και την προβλεπόμενη κεντρική πολιτική στον τομέα της μετανάστευσης, επιδιώχθηκε η διερεύνηση και ο εντοπισμός νέου τύπου αναγκών -οργανωτικές και λειτουργικές- καθώς και απαιτούμενες προϋποθέσεις εφαρμογής προκειμένου να διατυπωθούν οι σχετικές προτεραιότητες και προτάσεις.

Ένα επιπλέον αντικείμενο διερεύνησης ήταν η ανάλυση του λόγου (discourse) και των αντιληπτικών σχημάτων και της ευαισθητοποίησης σε θέματα φύλου και ένταξης της έμφυλης διάστασης που άτομα σε θέσεις ευθύνης υιοθετούν για τη χάραξη, την εφαρμογή και την παρακολούθηση μέτρων της μεταναστευτικής πολιτικής καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτά επηρεάζουν τη διεισδυτικότητα και την αποτελεσματικότητα των σχεδιαζόμενων πολιτικών παρεμβάσεων και μέτρων κοινωνικής ένταξης στην ομάδα-στόχο των μεταναστών και ιδιαίτερα των μεταναστριών. Σχετικό κείμενο αναφέρεται σε αυτήν ακριβώς τη διάσταση του έργου.

Στη βάση των παραπάνω, ο ανά χείρας τόμος συμπεριλαμβάνει κείμενα που αναφέρονται γενικότερα στη συγκέντρωση και αξιοποίηση της γνώσης και των εμπειριών των παραπάνω φορέων καθώς και των διαμορφωμένων απόψεων από τη σκοπιά των δρώντων κοινωνικών υποκειμένων στο πεδίο, αναφορικά με προτάσεις για μέτρα και προγράμματα πολιτικής, στοχευμένες παρεμβάσεις και δράσεις κοινωνικής προστασίας, (για παράδειγμα, άρση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού), ανάπτυξη αλληλεγγύης και κοινωνικής συνοχής κ.ο.κ.,

αλλά και κείμενα που αναφέρονται σε συγκεκριμένα πεδία πολιτικής. Η επιλογή των πεδίων της εκπαίδευσης (μεταναστριών) και της παράνομης εμπορίας (trafficking) μεταναστριών, ως ενδεικτικά παραδείγματα, σπρίχθηκε τόσο στην έμφαση που δόθηκε από τους ίδιους τους εκπροσώπους φορέων στα πεδία αυτά ως τομείς προτεραιότητας των πολιτικών κοινωνικής ένταξης όσο και στο ότι συνιστούσαν τα σημαντικότερα διακυβεύματα τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή διερεύνησης των ερευνών του έργου.

Με βάση τα παραπάνω κριτήρια επιλογής των μελετών που απαρτίζουν τον ανά χείρας συλλογικό τόμο, το περιεχόμενο του τόμου³ συγκροτείται ως εξής:

Ο Νίκος Σαρρής επιχειρεί μια κριτική «ματιά» στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο για τη μετανάστευση στη χώρα με συγκριτική προσέγγιση αναφορικά με τα διεθνώς κρατούντα. Το κείμενο στοχεύει στην αποτύπωση των βασικών γραμμών του θεσμικού πλαισίου που διέπει τη μετανάστευση σε τρία αλληλοσυνδεόμενα επίπεδα· το ευρωπαϊκό, μέσα από τις κείμενες διατάξεις του πρωτογενούς και δευτερογενούς δικαίου της Ε.Ε., το εθνικό, μέσα από τη διαχρονική παρουσίαση της ελληνικής νομοθεσίας για τη μετανάστευση και το τοπικό μέσα από την πρόβλεψη του θεσμού των Συμβουλίων Ένταξης Μεταναστών που προβλέφθηκε με τον Ν.3852/2010 ως ουσιαστικό βήμα για την ένταξη των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες. Έτσι, αρχικά παρουσιάζεται συνοπτικά η ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική και στη συνέχεια αποτυπώνεται διαχρονικά το εθνικό θεσμικό πλαίσιο και αποτιμάται η συμβολή του στην προοπτική ουσιαστικής ένταξης των μεταναστών στις τοπικές κοινωνίες.

Η Ναταλία Σπυροπούλου εκθέτει τις απόψεις ειδικών για τη μεταναστευτική πολιτική σε μια προσπάθεια σύνθεσης των απόψεων και ανάδειξης των διαφωνιών. Το κείμενο έχει ως αφετηρία την καταγραφή και επισκόπηση των απόψεων που έχουν διατυπωθεί με στόχο την ανάδειξη των γενικών αρχών της μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα. Ο στόχος αυτός υπηρετείται με την τοποθέτηση των υιοθετούμενων μέτρων πολιτικής σε χρονική αλληλουχία που τέμνεται σε τρεις επιμέρους χρονικές περιόδους, κάθε μία από τις οποίες χαρα-

3. Οι απόψεις που παρατίθενται στα επιμέρους κεφάλαια του ανά χείρας τόμου εκφράζουν αποκλειστικά και μόνο τους συγγραφείς.

κτηρίζεται από νόμους του ελληνικού κράτους που αντικατοπτρίζουν τις διαφορετικές όψεις της εκάστοτε υιοθετούμενης μεταναστευτικής πολιτικής.

Η Άννα Βουγιούκα επεξεργάζεται ένα εφικτό και αποτελεσματικό σχέδιο δράσης στη βάση συναφών πορισμάτων που προέκυψαν κατά την υλοποίηση του έργου. Σκιαγραφεί βασικές διαστάσεις της κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών με έμφαση στη συσχέτιση του φύλου με το νομικό καθεστώς, την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας και την εκπαίδευση, την απασχόληση και την ένταξη στην αγορά εργασίας, την έμφυλη βία και τη συμμετοχή των μεταναστριών στην κοινωνική και πολιτική ζωή. Επιχειρεί να αναδείξει βασικά ζητήματα για τα επιμέρους αυτά πεδία - κλειδιά με βάση ποιοτικά και ποσοτικά δεδομένα που έχουν προκύψει από τις έρευνες που υλοποιήθηκαν στο πλαίσιο του έργου ('FEMINT_GR'), προτείνοντας αφενός θετικές και ειδικές δράσεις για την υποστήριξη των μεταναστριών και αφετέρου τρόπους και εργαλεία για την ένταξη της οπτικής του φύλου στις πολιτικές μετανάστευσης και κοινωνικής ένταξης, στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου σχεδίου δράσης.

Η Χριστίνα Βαρουξή και η Χαρά Στρατουδάκη αποκωδικοποιούν τις γνώμες, αντιλήψεις, εμπειρίες και πρακτικές των φορέων, διά των εκπροσώπων τους, οι οποίοι ασχολούνται με το σχεδιασμό και την εφαρμογή πολιτικών ένταξης μεταναστών/-στριών σε τομείς όπως το θεσμικό/νομοθετικό επίπεδο (μεταναστευτικό στάτους, ιθαγένεια) - εργασιακά δικαιώματα (ασφαλιστικό, συνταξιοδοτικό) ιδιαίτερα ως προς την απασχόλησή τους στον άτυπο τομέα εργασίας και την οικιακή εργασία. Συνεξετάζονται επίσης: η ένταξη στην αγορά εργασίας - αυτοαπασχόληση/«επιχειρηματικότητα επιβίωσης» σε συνάρτηση με τη δομή της ελληνικής αγοράς εργασίας και την αντίστοιχη δομή απασχόλησης που δημιουργεί «θύλακες» υποδοχής των μεταναστριών, οι προοπτικές κινητικότητας και εξέλιξης στο πλαίσιο αυτών κ.α.: η πρόσβαση και εξυπηρέτηση από τις δημόσιες υπηρεσίες· η συμμετοχή σε εκπαιδευτικά προγράμματα (αρχικής και συνεχιζόμενης κατάρτισης και διά βίου μάθησης), αναγνώριση τυπικών προσόντων - των άτυπων επαγγελματικών δεξιοτήτων π.χ. στον τομέα της φροντίδας, γλωσσικές και πολιτιστικές ανάγκες κ.ο.κ· η υποστήριξη επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής· η συμμετοχή στην πολιτική και κοινωνική ζωή· η υγεία, οι ίσες ευκαιρίες μεταξύ ανδρών και γυ-

ναικών, ζητήματα σχετικά με τον χώρο (δημόσιο και ιδιωτικό), κατοικία, γειτονιά, κοινότητα κ.λπ. Στόχος είναι η αναζήτηση των όρων και των προσφορότερων μέσων ανάδειξης των ιδιαίτερων προβλημάτων και αναγκών των μεταναστριών, η χάραξη μέτρων πολιτικής και οι διαδικασίες κοινωνικού ελέγχου και ανάδρασης από την εμπειρία στο πεδίο.

Η Αμαλία Φραγκίσκου επιχειρεί την ανάλυση ομιλιών, αντιπαραθέσεων και απόψεων που κατατέθηκαν σε ομάδες εστιασμένης συζήτησης και συναντήσεις εργασίας, από εκπροσώπους φορέων μεταναστευτικής πολιτικής της κεντρικής διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης και φορέων εμπλεκόμενων με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών είτε κατά τη διαχείρισή τους (ΜΚΟ) ή ως αποδέκτες (ενώσεις μεταναστών). Το πλούσιο υλικό που προέρχεται από τη διαλογική ανάπτυξη των ιδεών υπό τη δυναμική των ομάδων εστιασμένης συζήτησης προσφέρεται για πολυεπίπεδες αναλύσεις και παρατηρήσεις τόσο ρητές όσο και υπόρρητες, όπως εύγλωπτα διατυπώνεται στις σχετικές επισημάνσεις του κειμένου.

Η Ματίνα Παπαγιαννοπούλου επικεντρώνει την προσοχή της στη διαχείριση της διεθνικής σωματεμπορίας γυναικών, καθώς φαίνεται ότι η εφαρμογή πολιτικών για την αντιμετώπισή της συνοψίζει πολλά από τα βασικά γνωρίσματα της μετανεωτερικής εξουσίας (π.χ. ασφάλεια, τάξη, έλεγχος). Η διαπίστωση αυτή επιτρέπει τη μεταχείριση του φαινομένου ως παραδείγματος, μέσω του οποίου μπορούν να εξεταστούν τα χαρακτηριστικά ενός ευρύτερου θεσμικού πλαισίου πολιτικών και πολιτικής διαχείρισης της μετανάστευσης, της εργασίας και των εργασιακών δικαιωμάτων, της καταπολέμησης της οργανωμένης εγκληματικότητας κ.ο.κ. Οι πολιτικές διαχείρισης που αναπτύσσονται παραγνωρίζουν τους δομικούς παράγοντες που συντείνουν στη μεταναστευτική ροή των γυναικών, ενώ παράλληλα υποτιμούν τα θέματα πρόληψης και (επαν)ένταξης των διακινούμενων γυναικών για σεξουαλική/οικονομική εκμετάλλευση, με αποτέλεσμα να τις καθιστούν ευάλωτες στην εκμετάλλευση και τη βία.

Η Ναυσικά Μοσχοβάκου επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία της ένταξης της διάστασης του φύλου στη διαπολιτισμική εκπαίδευση στην Ελλάδα, με δεδομένη την αύξηση του επιστημονικού ενδιαφέροντος σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και τη μειωμένη ερευνητική δραστηριότητα παράλληλης διερεύνησης του παράγοντα «φύλο».

Στην κατεύθυνση αυτή παρουσιάζεται κριτικά το εθνικό θεσμικό πλαίσιο για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και εν συνεχεία δίνεται έμφαση στο ρόλο των κοινωνικο-πολιτισμικών παραγόντων στις διαδικασίες μάθησης και κοινωνικής ένταξης των ατόμων. Οι φεμινιστικές προσεγγίσεις για την κατασκευή των έμφυλων ταυτοτήτων, η θεώρηση της ταυτότητας ως συνόλου εμπειριών και αξιών και –με τη διαλεκτική έννοια του ίδιου και του άλλου– ως σημαντικού παράγοντα διαμόρφωσης της ετερότητας, αλλά και οι διαπλεκόμενες κοινωνικές κατηγορίες και ταυτότητες αναλύονται προκειμένου να αναδειχθεί η αναγκαιότητα της ένταξης της έμφυλης διάστασης στη διαπολιτισμική προσέγγιση της εκπαίδευσης.

Τέλος παρατίθεται η μελέτη της βιβλιογραφικής παραγωγής η οποία εντοπίστηκε στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου «Γυναικεία μετανάστευση στην Ελλάδα» στην οποία και επισημαίνεται ότι αναφορικά με το ζήτημα «μετανάστευση και φύλο», υφίστανται πεδία θεωρητικής προσέγγισης και εμπειρικής διερεύνησης του φαινομένου της μετανάστευσης τα οποία «υπερεκπροσωπούνται» στη βιβλιογραφία (αγορά εργασίας, εκπαίδευση, το νομοθετικό πλαίσιο και το δίκαιο της μετανάστευσης), έναντι άλλων πτυχών του μεταναστευτικού φαινομένου (στέγαση των μεταναστών-στριών, υγεία-πρόνοια, κοινωνικοπολιτική συμμετοχή). Όπως υποστηρίζεται από τους συγγραφείς, «οι “έμφυλες” διαστάσεις του φαινομένου της μετανάστευσης δεν συνιστούν κυρίαρχο πεδίο επιστημονικής ενασχόλησης υπό την έννοια πως η διερεύνηση τυχόν “ιδιαιτεροτήτων” σχετικών με το φύλο του μετανάστη ως προς τις επιμέρους πτυχές του ζητήματος (υγεία, στέγαση, εκπαίδευση κ.λπ.) δεν αποτελεί συχνά κεντρικό αντικείμενο μελέτης, αντίθετα προσεγγίζεται είτε ως επιμέρους όψη της υφιστάμενης σε θεσμικό, κοινωνικό, οικονομικό επίπεδο ανισότητας των φύλων είτε χωρίς ποσοτικούς και ποιοτικούς διαχωρισμούς ως προς το φύλο. Ωστόσο, παρατηρούνται συγκεκριμένα πεδία θεωρητικής και ερευνητικής ενασχόλησης όπου οι “έμφυλες” διαστάσεις μελετώνται συστηματικά, (ζητήματα που άπτονται της ιδιωτικής σφαίρας (π.χ. οικογένεια), της σεξουαλικής εκμετάλλευσης (trafficking) και της οικιακής εργασίας), έναντι άλλων, στα οποία η ανάδειξη των “έμφυλων” όψεών τους είναι είτε «περιθωριακή» είτε απύσα.»⁴

4. Βλ. Ζαραφώνιτου Χρ. κ.ά. στον ανά χείρας τόμο.

3. Αντί επιλόγου

Ο ανά χείρας τόμος συνιστά ένα εργαλείο κατευθύνσεων για το σχεδιασμό μεσο-μακροπρόθεσμων μέτρων πολιτικής για την ενίσχυση της κοινωνικής ένταξης των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία. Περιλαμβάνει το σχεδιασμό στοχευμένων προτάσεων πολιτικής καθώς και πρόταση -πρότυπο για την οριζόντια εφαρμογή της ένταξης – *mainstreaming integration*– σε διαφορετικούς τομείς πολιτικής και από αρμόδιες κυβερνητικές αρχές που εμπλέκονται στην υλοποίηση μιας ενταξιακής πολιτικής καθώς και τους ΟΤΑ καθώς και περιφερειακά διαφοροποιημένες προτάσεις πολιτικής. Απευθύνεται επιπλέον στους υπηρεσιακούς υπεύθυνους/-ες επιχειρησιακών προγραμμάτων (τομεακά και περιφερειακά).

Τα κείμενα που έχουν συμπεριληφθεί θίγουν τα μείζονα ζητήματα που ανακύπτουν από το σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών για τη μετανάστευση ιδιαίτερα αναφορικά με την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία.

Το σχέδιο δράσης που προτείνεται για την ένταξη των μεταναστριών περιλαμβάνει προτάσεις για συγκεκριμένες δέσμες δράσεων, για συνέργειες με άλλες υπηρεσίες όπως η Γ.Γ.Ι.Φ., ενδεικτικά για θέματα πρόληψης και αντιμετώπισης της βίας, για επιλέξιμους φορείς υλοποίησης προγραμμάτων με μέριμνα για εμπλοκή των Μ.Κ.Ο. και των ομάδων συνηγορίας (*advocacy groups*) στην κατεύθυνση της εφαρμογής της κοινωνικής Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού. Η έκθεση του σχεδίου βασίζεται και αξιοποιεί συνθετικά τα συμπεράσματα και τις προτάσεις που έχουν διατυπωθεί σε όλες τις φάσεις του έργου «Γυναικεία Μετανάστευση στη Ελλάδα». Επιπλέον βασίζεται σε μια δυναμική διαδικασία εισροής πληροφοριών από τους βασικούς κεντρικούς αρμόδιους φορείς χάραξης και εφαρμογής μεταναστευτικής ενταξιακής πολιτικής και πολιτικής ισότητας των φύλων με τους οποίους πραγματοποιήθηκε και διαβούλευση, στο πλαίσιο του έργου, κατά τη διατύπωση των προτάσεων, με σκοπό την τροφοδότηση με κρίσιμες εμπειρίες (Βλ. σχετικά το κείμενο της Α. Βουγιούκα).

Ο ανά χείρας συλλογικός τόμος μπορεί να προαγάγει την επιστημονική συζήτηση για την κοινωνική ένταξη των μεταναστριών στην ελληνική κοινωνία και να ενδυναμώσει τους δίαυλους επικοινωνίας και τις δυνατότητες αξιοποίησης ερευνητικών πορισμάτων από δια-

μορφωτές πολιτικής. Ο προβληματισμός στον οποίο εντάσσεται το περιεχόμενο του τόμου περιλαμβάνει ως οριζόντιο άξονα αποτίμησης της ένταξης των μεταναστών/-στριών και των σχετικών πολιτικών τη διάσταση του φύλου και τις αρχές της ισότητας των ευκαιριών. Αποσκοπεί άμεσα στη βελτιστοποίηση των πολιτικών και την καλύτερη ανταπόκριση στις ιδιαίτερες ανάγκες και προσδοκίες των μεταναστριών, καθώς και στις ιδιαίτερες συνθήκες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες μετανάστριες και συνεκδοχικά επιδιώκει να συμβάλει στη διασφάλιση της ισότητας των ευκαιριών σε θέματα φύλου. Με βάση τις διακρίσεις που αντιστρατεύονται την ισότητα των φύλων, το βασικό ζήτημα που ανακύπτει είναι το γεγονός ότι οι γυναίκες μετανάστριες πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από την ανισότητα, καθώς υφίστανται «διπλή» ή/και «πολλαπλή» ανισότητα. Στην πράξη ο όρος σημαίνει ότι, ως ομάδα, έχουν να αντιμετωπίσουν διακρίσεις με βάση τη φυλή και την εθνικότητά τους, στις οποίες ταυτόχρονα προστίθενται ιδιαίτερες διακρίσεις και άνιση μεταχείριση βάσει του φύλου τους.

Συνεκδοχικά, όπως κατατίθεται και στο παρόν έργο, μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης, αναδεικνύονται έξι βασικά στοιχεία που πρέπει να περιλαμβάνονται στη διατύπωση στρατηγικής πολιτικής καταπολέμησης των διακρίσεων: (α) ένταξη στην αγορά εργασίας, (β) παιδεία και εκμάθηση γλώσσας, (γ) θέματα στέγασης και αστικού περιβάλλοντος, (δ) υπηρεσίες κοινωνικές και ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, (ε) κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον, και (στ) εθνικότητα, ιθαγένεια, σεβασμός στο διαφορετικό. Με αυτόν τον τρόπο είναι δυνατόν να επιτευχθεί πληρέστερη κατανόηση και αντιμετώπιση των θεμάτων που έχουν σχέση με τις διακρίσεις που παρεμποδίζουν την ίση μεταχείριση των φύλων και ιδιαίτερα των περισσότερων ευάλωτων όπως είναι ο πληθυσμός των μεταναστριών.

Οι επιμελήτριες
Ιωάννα Τοίγκανου,
Λάουρα Μαράτου - Αλιπράντη

Αθήνα 2014